

Հ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ

ՆԱՍԻԲԻ ԶԵՌԱԳԻՐԸ*

Իրումեն երկիրները մեկն են հղած այն գաղթօջախներեն, ուր հայը հոգեկան կյանք ևս ապրած է դարերով: Հոգեկան այդ կյանքին արտահայտություններեն մեկն են բաղմաթիվ այն ձեռագիրները, որոնք գրված են ուումեն հողի վրա, և նաև մտահոգությունը զոր ունեցած են Մուղղվայի հայ համայնքները իրենց ծոցը համախմբելու ձեռագիր մատյաններ ուրիշ վայրերի ևս, ինչպես Լվովեն ու Կամենիցեն, Սուրղաթեն և Կաֆայեն, և նաև շատ հեռուներեն:

Ժամանակը գութ չունեցավ սակայն: Դարերը մաշեցուցին այս ավերուն վրա ցրված հայ օջախները, խամրեցուցին տեղ տեղ ստեղծված հոգեկան բջիջները, ու շորս հովերուն ցրվեցին ինչ որ մարդոց մտքի ճիգը և աչքերուն լույսը համախմբեր էր հոն: Մեր օրերուն դույզն մաս մը միայն հասավ դարերու այդ վաստակեն: Եթե պարագաները թույլ էին տվեր, որ Գեուլա գուրգուրանքով պահե իր ծոցը հավաքված այդ նշխարներեն, և անոնցմե ուրիշ մաս մը փրկվի Քլուժի համալսարանին և Բուքրեշի ուումանական ակադեմիո գրադարաններուն մեջ ապաստանելով, կամ պահվտելով Բուքրեշի և Մուղղովայի զանազան հայ համայնքներուն՝ ինչպես Սուչավայի, Բոթոշանի, Յաշի, Ռումանի հայ եկեղեցիներուն մեջ, միշտ մաս մը կամար սակայն նետված հոս ու հոն:

Երբ 1927-ին առաջին անգամ միտքը կհղանայինք կեդրոնական մատենադարանով մը օժտել ուումանահայ գաղութը, գլխավոր մեր մտածումն հղավ այնտեղ համախմբել բացի գրքերի և պարբերականների, նաև այն բոլորը ինչ որ կապ ուներ հայ ժողովուրդի հոգեկան գանձին հետ: Ի դին բաղմաթիվ դժվարություններու, զորս կրնան ըմբռնել միայն անոնք, որոնք նման խենթություններու հանձնառու են հղած, հաջողեցանք ի մի ժողվել բավական բան, որ ժամանակի ճիրաններեն կրցած էր ճողոպրիլ: Հավաքեցինք այս կերպով ոչ միայն Բուքրեշի եկեղեցվո վերնատունը նետված բաղմաթիվ ձեռագիրներ, այլ նաև ուրիշ շատեր Մուղղովայի զանազան հայ եկեղեցիներեն, ինչպես և անհատներու մոտեն:

Տարիներ հետո, 1944-ին, երբ կհիմնվեր «Հայ մշակույթի տունը», զոր կմտածեինք ևս ու ընկերներս վերածել հայկական ինստիտուտի մը այն փառավոր շենքին մեջ, որ կկանգնի մինչև այսօր ալ Բուքրեշի հայ եկեղեցվո բակը, թեև այլևս մերկացած իր հայկական բնույթեն, մեր մտահոգություններեն մեկը հղավ փրկել դեռ ինչ որ ցիրուցան և կորսվելու դատապարտված կամար հայ ժողովուրդի հոգեկան գանձեն: Չգիտեմ որքան հաջողեցանք նվի-

* Զեկուցում կարգացված Մաշտոցյան Մատենադարանում 1965 թ. հոկտեմբերին:

րական մեր այդ պարտականությունը մեզ: Գիտեմ միայն որ ամոթով շատահայ մտքի զմայլելի սույն դանձարանին սեմին ներս: Տարիներու ընթացքին մեր փրկած ձեռագիրներին ավելի քան քառասունը համեստ անկյուն մը կգրավե այսօր հոյակապ հիմնարկության մեջ, որ Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանն է:

Ռումեն հողի վրա գրված կամ Ռումանիո մեջ պահպանված հայերեն ձեռագիրներուն ցուցակը ժամանակին պատրաստած էր այս տողերը գրողը: Երախտասպարտ ըլլանք Սուրեն Քոլանջյանին, որ անոնց ցուցակը կազմեց ավելի լրիվ, քան ինչ որ թույլ կուտար ընել մեր ժամանակը:

Այնպես որ ներկա մեր հարեանցի ակնարկին մեջ այդ ձեռագիրներուն մասին չէ, որ պիտի խոսինք մանրամասնորեն: Պիտի ուզեինք մատնանշել միայն, որ բացի հայերեն ձեռագիրներեն, որոնք պահպանված կմնան ինչպես Գեորգի թանգարանին, Քլուժի համալսարանին, ռումանական ակադեմիայի հավաքածուներուն, նույնպես ռումանահայ թիմին գրադարանին մեջ, կան ձեռագիրներ ալ, որոնք սպրդած կմնան գեռ տեղ տեղ, կամ մաս կկազմեն անձնական հավաքածուներու:

Ասկի առաջ ևս բացի ձեռագիրներեն, որոնք պահպանված էին եկեղեցիներու խուցերուն և նկուղներուն մեջ, գրչագրերու կարևոր թիվ մը կգտնվեր անհատներու մոտ: Տարակույս չկա, որ այս ձեռագիրներուն մեծ մասը զանազան հայ եկեղեցիներէ վերցված էին:

Հանդիպած ենք կամ տեղյակ ենք, օրինակ, ձեռագիրներու, որոնք կկրեին Երզնկայի, Կարսի, Ադրիանուպոլսո կամ Ռուսճուբի եկեղեցիներու և Կարնո Սանասարյան վարժարանի կնիքը: Առաջին երեքը, որ թանկագին ձեռագիրներ էին, Եվրոպա ղրկեցին անոնց տերերը և վաճառեցին սուղ գիներով. Ռուսճուբի եկեղեցիեն հափշտակվածները հ. Սահակ Կոզյան գնեց և Վիեննա ղրկեց: Սանասարյանեն փախցվածը 1596-ին ընդօրինակված Սաղմոս մըն էր, զոր փրկեցինք մենք և որ կգտնվի ռումանահայ թիմին գրադարանին մեջ:

Ներկայիս ևս զանազան անհատներու մոտ կան ինչ ինչ հայերեն ձեռագիրներ: Ասոնցմէ կարևորներեն են՝

Ա. Վեցհազարեայ մը, գրված 1336-ին Ստեփաննոսի կողմէ: Կրաղկանա 250 թուղթի և կպարունակե նկարազարդ բազմաթիվ էջեր (86—92, 114—125 և 131—226): Կպատկանի Ժիրայր Գրիգորյանի, որուն մնացած է իր հոր՝ Համբարձում Գրիգորյանի, որ, ինչպես կերևա իրմէ պահված թուղթերի, հմուտ էր արևելյան երաժշտության և կղրաղեր կախարդությանը ալ:

Բ. Առակի Վարդանայ, 1651-ին գրված: Կպատկանի Գոշումյան ընտանիքին:

Գ. Հեֆիմարան, 1850-ին ընդօրինակված Զմյուռնիո մեջ, Մատենցի տեր Հակոբի որդի բժիշկ մահատեսի Հակոբի կողմէ: Կգտնվի Քոսթանցա, պիթլիսցի Ենովք Կազարյանի մոտ:

Դ. Գանձատեար, 1433-ին Քումանի կողմէ գնված «ի ձեռաց այլազգաց որ զնացին և գերեցին զՀայոց վանօրայքն»: Կպատկաներ Մամբրե քահ. Պիպերյանին:

Ե. Կանոնագիրք, գրված 1688-ին ի Կեղի, ձեռամբ Մեծատուր դպրի: Տեսած ենք Գալայ, տիկ. Աճեմօղլուի մոտ:

Զ. Մշտնջենական օրացոյց, գրված 1688-ին: Կգտնվեր Քոստանցա, հանդուցյալ Համազասպ քահ. Պետիկյանի մոտ:

* * *

Հայերեն ձեռագիր մը ասկի քանի մը տարի առաջ ձեռքն ինկեր էր ուսմեն մեկ բարեկամիս՝ պրոֆ. դոկտ. Գեորգի Փոթրայի, որ դայն Պլոյեշտի թանգարանին վաճառելի առաջ, ինձ բերեր էր, որ քանի մը նոթ տամ իրեն անոր բովանդակության մասին: Գիշեր մը թողուց մոտս, և օգտվեցա առիթն ոչ միայն անոր պարունակությունը ինձ համար ևս նոթագրելու, այլ և լուսանկարել տալու համար քանի մը էջեր՝ անոնց բացառիկ շահեկանությունը համար որուն մասին պիտի խոսիմ հիմա:

Բայց նախքան ատոր անցնիլը՝ քանի մը տեղեկություն ավելորդ չէ ձեռագրին բովանդակությանը մասին: Ան 109 նոտրագիր էջերն կբաղկանա, և գրված ու նկարագրողված է Նասիր անուն աշուղի մը կողմի: Կպարունակեղանաղան տաղեր նաղաշ Հովնաթանն և Ղազարի, բայց տաղերու մեծամասնությունը Նասիրի իր հորինածներն են, հայ և թուրք լեզուներով: Առաջինը Նասիրի տաղերեն, որոնք թվական կկրեն՝ գրված է 1737 հուլիս 12-ին, հավանաբար Ագուլիսի մեջ, իսկ վերջինը հորինված է 1746 հունվար 8-ին Պոլսո մեջ, ուր Նասիր գացած էր աղայի քով «խղմաթբար» մտնելու:

Ավելորդ է ըսել, որ Նասիրի ընդօրինակած տաղերը լեցուն են տառասխալներով, իսկ իր տաղերը զուրկ են գրական բացառիկ արժեքի:

Ահա վերնագիրները սույն տաղարանի բովանդակության, Նասիրի իսկ ուղղագրությամբ.—

էջ 1. Տաղ սիրօ ի նաղաշ Հովնաթանէ ասացել օր կայ

Գարուն եղէվ քաղցր խօսի բուրբուրն

Ձեր պաղչի մէջն բացվելայ սուրբուրն

էջ 2. Տաղ գարուֆին էր ասացել նաղաշէն

Յորժամ եղև դարօն արէվ ծագեցաւ

Հարաւ յողմն հնչաց սառէն հալեցաւ

էջ 4. Նոր ծաքեցաւ ազին եկալ է դարուն

էլ իմ սիրաէն կանէս յարալու արուն

էջ 5. Տաղ նաղաշին է

Նոր տեսայ մէկ սիրելի

Աչքերէն որպէս հայէլի

էջ 8. Տաղ գատկին է

Յորժամ գայ պայծառ գատիկէն Հայօց

Մեծ ավետիս տամ ծերօց և տղայօց

էջ 10. Նման էս դու կարմիր վարդի

Ատամներէդ շար մարբարտի

էջ 12. էջմիածին ի հօրէ և լուս փառաց ընդ նմայ

Ձայնք հնչեսցին սանդարամետք անդնտոց

էջ 13. Նա բաղչայտայ դլօլուր

(սկզբնատառերը կկազմեն Նասիր)

- էջ 14. Տաղ նաղաշէ ասացել
Ասոր եղև պաժառ արև
Իմ նաղելի նոր սիրելի
Օղարկեցիր ինձ շատ բարև
Իմ նաղելի նոր սիրելի
- էջ 17. Տաղ նասիրէ կապել
Նախ հառաշ սիրտ մի ցանգանել
յժգրակի մէջ անգանել
- էջ 17. Տաղ նասիրէ ասել
Սանայ դիարլար դավայ թուման
- էջ 19. Ման իշմիշամ ֆալագինայն շարբաթին
- էջ 20. Տաղ արար էվագէ ասել
Իստարիտէմ տօստայ վարիմ
- էջ 21. (Գերեզմանատուն խորհրդանշող նկարի մը տակ)
Այս է տապան հանդիստան... Հակօրի անուն է
Խօշարայգ ած ողորմի ասէք
- էջ 23. Մեղայոր նասիրէ լացով ասեալ
Ի թվին հայոց ՌՃՁՁ (1737) ժԲ յուլիսի զուլումն
էհաս Աքուլիս
- էջ 24. Այս նասիր Խոշայրագին վերան կապել
Խավարեցաւ կաքքս վասն քեզ էխպար
(սկզբնատառերը կհորինեն Խոշայրագ)
- էջ 26. Տաղ նասիրին է
Այսօր արև պաժառ ազուր
էրևաց բաղչին մէշէն
- էջ 27. Այս նասիրէ ասեալ
Գինայ բիր սովտայ սովտայ
- էջ 27. Գալ սանինան բիր միէ իշալէմ
- էջ 28. (Նասիր կպատմէ ՌՃՂԴ=1745 յուլիս Ի=20-ի գիշերը
տեսած երազը)
- էջ 29. (նկար ավետման. տակը՝)
Քի ծո նասիր
- էջ 30. Աւետիս քեզ Մարիայմ զոր Գափոել
ի սկիզբն աւօրաց աւետիս
- էջ 31. (նկար խաշիլության. տակը՝)
Յի Քի ծո նասիր հս զի
- էջ 34. (Նասիրի կողմէ գրուած աղօթքներ բոլորակաձև)
- էջ 35—40. (պարասլ)
- էջ 41. (նկար հարության. տակը)
Յի Քի ծո մեղայոր նասիր հս քաշիլիմ
- էջ 42. Տաղ Ղազար վարդայպետ ասացել
Գառն Աստուծոյ ի սպատ վառեալ
Եւ ի խաշին պատարաքեալ
Այսօր ի գերեզման մայու եղայ
Եւ զինվորօց ըզգուշածեալ

- էջ 43 Տաղ Նաղաշ Հովնայրանին որդին անունէն Հակոբէ ասացեալ
Նասիրիս գրել ամէն
Շնորոք միածին կազմալ կազընեաց
- էջ 46. Տաղ Նասիրէ կապել յուր Օվանիս էխպարին վերայ
Լեզուս դալամ ասամբ սուր էխպարըս
- էջ 47. ...սիրելի վերան Նասիրէ կապեալ
Լեզուդ նման բլբլի
- էջ 48. Նասիրէ ասացեալ
Օվ մար սիրելի
- էջ 49. Տաղ էջմիածուն Նասիրէ ասացեալ
- էջ 52. Տաղ Նաղաշ Հովնայրանի է
Այսօր ցնցամբ պարելով
Խմէք գինի խնդալով
Աստուծոյ փառքս տալով
- էջ 53. Տաղ Նաղաշ Հովնայրանի է
Եկար այսօր որդիք մարդկան
Յնծասցուք ձանի միարան
- էջ 55. Տաղ Նասիրին է էջմիածուն
Ամէն պատիճ պատուհասեաց
- էջ 56. Էս Նասիրիս մեղաորիս վիրան կապել իմ
Այսօր ես մեղաց մէջ
- էջ 56. Տաղ սիրական և ցնցալի Նասիր կապեց
Այսօր ես մեկ մուշակ տեսամ
Էրեսքն պատկերի պէս այ
- էջ 58. Զաս տաղրն Ըստարուտ սուրբ Ածածնայ վերայն էմ կապել
Մայրաքաղաքըն Ըստարուտ ես էմ
- էջ 59. Ես Նասիրիս գնացիմ Ըստարուտ
Աղայիրան խղմաթքար մտեց եմ.
- էջ 60. Տաղ Նաղաշ Հունայրանին է
Պատկեր մի տեսայ լուանի նման
Աչքերըն պածառ առէքայկան
- էջ 63. Զալայդ չի հախտան գայլան
Ֆալագին վերան Նասիրէս
- էջ 65. (նկար Հիսուսի և Պետրոս առաքյալի, տակը՝)
Յի Քի ծռ մեղայոր Նասիր
- էջ 69. (նկար սյարսկական ձևի հազված անձի մը)
- էջ 72. Տաղ Ղազարօսէ
Այսօր օւրախացեալ ցնծամբ
- էջ 76. Ես մեղայօր Նասիր կապեցիմ Ափօլաց վերան
Գայլէ դարդաշ սէղայ
- էջ 77. Տաղ Նասիրիս ասացեալ
Ծառայ եմ քեզ Աստուածածին
- էջ 81. Ըստարուտ ջագինէ ասացեալ սիրելու վերայն
Նառ աղաջի նառսիզ օլմաղ
Գուլ աղաջի գուլսղ օլմաղ

Նկ. 5

- էջ 82. Չայս մեղայօր նասիպրս քնէնէլօվ ասացի իմ եարին վերայ
 իմ հայրըն նստել դայմով
 կեղուն քան շաքար համով
- էջ 83. Տաղ նաղաշին է
 Յալուրըս գարնան ժամանակ է
- էջ 85. Տաղ սիրելու վերայ նասիպրս կապեցիմ
 Ղարշուտայ աշխմիշ գուլ տուր սաչլարի
- էջ 87. Տաղ նաղաշին է
 Այսօր ծաքեցաւ նոր արև
 իմ սիրելին հտ ինձ բարև
- էջ 89. Տաղ նաղաշի է
 Այսօր գարուն է նօր տարի
 Քեզ գրել հմ հաղար բարի
 Գու զարդարված ինձ մօտ արի
- էջ 90. Տաղ նասիպրն է կապել մօր վրյ
 Մայր իմ մեռեալ էր այլ կենդանացաւ
- էջ 91. Բուլանէխ շայշարայ տուշտէմ է բախարայմ
- էջ 92. Ծաղկած վարդի նմայն է
 Ափսոզ որ շատ նազ կայնէ
- էջ 93. Քի ծո նասիպ կապեց
 Նաֆիլ եէրդայ բայնի այթմայ
- էջ 95. Աֆուլեցի Շուֆուրից մհուսի նօվայգինին վերայն կապեցիմ
- էջ 97. Թապիֆրս մեղայօր նասիպրս ասիցիմ եայ Աքամայ վերայ
- էջ 98. Տաղ նասիբն է կապել ուտայ նազարաց Սարիխանին վերան
- էջ 107. Առ էխպար իմ սիրելի
- էջ 109. (նկար Պողոս առաքյալի)
 1195 (1746) յունվար Ը
 Աբուլ նասիբ դի Հակօբ

* * *

Գալով նկարներուն շատ նախնական արվեստի մը նմուշներն են, բայց որոշ ինքնատպուծյուն ունին (տե՛ս նկ. 1—6):

Իսկ ինչ որ նասիբի սույն տաղարանի հատկանշական բնույթ մը կուտա՝ այն սլարազան է, որ անոր մեջ կան էջեր, որոնք սև ֆոնի վրա սպիտակ տառերով գրված են: Այս եզակի սլարազան, որ հավանաբար միակն է ավելի քան զույգ տասնյակ հազար ձեռագիրներուն մեջ, որոնք մեզի հասած են, մեզ դրդեց մասնագետներու կարծիքը լսել: Անոնց եզրակացությունն այն եղալ, որ նասիբ նախ գրած է մոմով և հետո սև ներկած է էջը. մոմը թափվելի հետո մնացած են սպիտակ տառերը:

А. Ч. СИРУНИ

РУКОПИСЬ НАСИБА

Резюме

Автор статьи описывает одну своеобразную армянскую рукопись, хранящуюся в музее румынского города Плоэшти. Рукопись состоит из 109 страниц, написана и иллюстрирована армянским гусаном по имени Насиб. Она содержит разные песни Нагаша Овнатана и Казара, а также произведения самого Насиба на армянском и турецком языках, написанные в 1737—1746 годах в Константинополе.

В статье приводятся заголовки и начальные строки всех песен упомянутого песенника.

Особенно примечательной делают эту рукопись некоторые страницы, на которых текст написан белыми буквами на черном фоне.

H. DJ. SIROUNI

LE MANUSCRIT DE NASSIB

L'article est principalement consacré à un important manuscrit arménien conservé au Musée de la ville de Ploeshti en Roumanie.

Ce manuscrit qui compte 109 pages a été écrit et illustré par un ménestrel arménien du nom de Nassib. Il renferme divers chants de Naghache Hovnathan et de Ghazare et des poésies, en arménien et en turc, composées par Nassib lui-même à Constantinople, en 1737—1746, et dont l'article reproduit les titres et les premières paroles.

Fait rare et sans doute unique dans les 25000 manuscrits arméniens parvenus, et par lequel le manuscrit de Nassib se distingue particulièrement : certaines pages y sont écrites en blanc sur fond noir.

